

VALENTYNA SOBOL / ВАЛЕНТИНА СОБОЛЬ

Uniwersytet Warszawski (Polska)

ORCID: 0000-0003-0484-6874

Про сповідь, написану серцем

Confession written by the heart. The author analyzes the poetic and prose works of Natalia Zamulko-Dubushe (1948–2020). The Ukrainian emigrant writer, who has lived and worked in France since 1989, is the author of the Ukrainian-language poetry collection *Storks of the Native Land* (2004), prose books *Alien Nation* (2012), *Rain Border* (2018), and others. The aim of the article is to analyze the confessional beginning of Natalia Zamulko-Dubushe's works. In order to comprehend the weight of the author's personal experience in the poetic and prose narration, Valentyna Sobol compares the defining motives of the poetic and prose works of the writer. As a result of a comparative reading, the researcher draws a conclusion about the dominance of the autobiographical discourse of the entire creative work of the writer. It is shown how the motives of her poems resonate differently in prose each time. In fact, memory is the driving force in all emigration works. Returning mentally to her Ukrainian roots, the writer at the same time exposed herself as a person of the world.

Keywords: confession, memory, comparative discourse, autobiographical creativity, poetry, prose

Ще в серпні 2020 ми активно листувалися з Наталею Замулко–Дюбуше (Dubouchet). Мали спільні плани. Один із них — продовження праці в архіві МЗС Франції, куди вперше потрапила в серпні 2012 з її допомогою задля рукопису діарія Орлика. Пані Наталя показала магічний Париж, Сорбону в Латинському кварталі, разом ми відвідали Лувр та Український центр у столиці, де взяли участь у презентації вишуканих, реставрованих із часів українського козацтва сорочок¹.

---

¹ Визнаюю Авторкою цих робіт є майстриня родом з мого рідного Дніпра, член Спільки майстрів України, доцент Галина Миколаївна Хмель-Дунай. Є авторкою книжки *Литовці Дніпропетровщини. історія та сучасність* (Дніпро: Видавництво „Фенікс”, 2018).

Незабутніми — не менше, аніж вечірній Париж — стали, як показав час, наші безкінечні розмови до пізньої ночі в маленькому готелику під мостом, але зовсім недалеко від вежі Ейфля. Довірливі зізнання пані Наталі родом із козацької Прохорівки на чарівній Черкащині я почула спершу напівшепотом, із самого денця жіночого серця в тому малому готелику. А згодом прочитала яскраве їхнє віддзеркалення і в подарованій уже тоді її книжці *Чужа нація* (*Чужая нация*), що продавалася також і в одному з книжкових магазинів Парижа. І в надісланій мені нещодавно книжці, її останньому романі *Межа дощу* (*Граница дождя*). Пам'ятаю свій біль, коли довідалася від Наталії, що в університеті Сорбони є щорічні курси, але... тільки для тих, хто пише по-російськи. Чи не тому побачила світ у 2004 тільки одна-єдина її україномовна поетична книжечка *Лелеки рідної землі*². І то вона для мене є барометром самототожності: мислила авторка про найсокровенніше мовою батьків, хай би там стільки не переконувала згодом себе і нас усіх, що вона — людина світу...

Правдоподібно, мені одній із перших пощастило почути в задумі, в зародку — під час наших безкінечних розмов — мотиви й сюжети новел, які стануть окрасою її останньої книжки *Граница дождя*³. Яскраво і кольорово видана книжка — із фото юної Наталки Замулко з конваліями в чарівній Прохорівці і вже 70-річної парижанки з конваліями на обкладинці — побачила світ у 2018, ознаменувавши 70-ліття авторки. Сьогодні я з іншим відчуттям, відчуттям гіркої втрати беру до рук збірку цих новел, яку, однак, авторка кваліфікувала як роман.

Так воно склалося, що спершу в 2017-му прочитала отриману від Наталі чорновикову версію, електронний рукопис, який ще не був книжкою *Граница дождя*. Прочитала на одному подиху в особливий день 26 травня, День Матері. І відповіла їй з переконанням, нав'язаним свіжо народженими текстами: материнський наратив у її сповіді видався мені визначальним, символічним. Він домінує у переважній більшості новел, від яких еманує краса і сила добротворної любові. Так, до своїх дітей — Юлі, Володимира, Дарини, і то природньо, але не тільки до своїх. Персвазія на диво сильна, як ото у Володимира Мономаха в його *Поученні* дітям, який наприкінці земного шляху написав непроминальні поради для нас усіх.

Дочитавши останню сторінку останньої новели, пересвідчуєшся: для авторки також її дітьми, хоч може й не найкращими, стають і ті чоловіки, які кохали її і яких любила вона. З-посеред дітей, як знаємо, найбільшої опіки потребують новонароджені. І ту святу любов правдива мати не промінєє на жодні чини та погони... Так власне й випалила в далекій юності її героїня Ольга, тримаючи в руках немовля: „Дітей на погони не міняю!” (новела *Материнський інстинкт*)... По-особливому, відверто і довірливо Авторка вміє

² Н. Замулко-Дюбуше, *Лелеки рідної землі*, Черкаси 2004, 130 с.

³ Н. Замулко-Дюбуше, *Граница дождя*, Париж 2018, 240 с.

сказати про найінтимніше — у віршах. У поетичній збірці знайдемо присвяту старшій доні, болючу втрату якої в один із найперших днів 2017 р. пані Наталя мужньо акумулювала в дію і видрукувала вірші та оповідання Юлії. У вірші, адресованому синові Володимирі, є настанова діяти, шукати себе, „від життя не томитись”. А молодшій Дарині-Діані, яку привезла до Франції 8-річною, адресовано поезію під знаковим заголовком *Спадщина*:

Подарувала в спадок
Чужу Землю,
Щоб ти її любила, як свою.
І не забула нашу силу древню
Від поля-половців у нашому краю
[...]
І якщо дихання мого
Ти не почувеш.
В степу моїм,
Який не має меж.
Я вірю, встоїш,
Замість мене, чуєш?
Скіфинею,
Княгинею пройдеш⁴.

Мотиви віршів резонують у прозі щоразу по-іншому. Гроно автобіографічних новел пістряве, різнотональне, кольорове, як веселка, яка (із таким передчуттям дочитуєш саме ту, яка дала назву цілій книзі, але авторка, на жаль, не ввела її до роману) має з'явитися над головою Авторки у замальовці *Межа дощу*. Для мене залишилося загадкою, чому ця новела залишилася поза книжкою:

Остановилась Ольга и с удивлением рассматривает границу дождя. Одна ее нога под дождем, а вторая стоит на сухом месте. Руки раскинула, одна мокнет, вторая в теплом воздухе пребывает. Не понять пока многое, не заглянуть в будущее.

Там будут и дождь, и ветер, и мартовская метель на только-только распутившиеся молодые листочки. И выстоять надо будет, и перетерпеть, пережить многое. Все будет потом. А сейчас — детство, свобода и единение с природой. Не расскажет родителям о походе на Днепр, заругают. Она накапливает, напивывает мир с его новыми красками и звуками.

Відзначимо, увесь наратив, або відкрито, як у цитованому фрагменті, або ж у латентній формі, тримає у пам'яті оце “*Locus otioepus*”, тобто розкішне місце, яке описав ще Ернст Роберт Куртіус⁵. У нашому випадку, це рідна козацька Прохорівка, Дніпро-Славути з його очисною водою, Коктебель із концентрованою творчою енергією, Харків зі святими храмами — все те, що сприяє, за словами Куртіуса, „вільній експресії почуттів та емоцій”.

У новелах немає пихи і зазнайства, а є пронизлива відвертість, антропологія душі і тіла ідуть поруч. Коли зафіксовано відчуття перших проявів подорос-

⁴ Н. Замулко-Дюбуше, *Лелеки рідної землі*, с. 106.

⁵ E.R. Curtius, *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze*, Kraków 1997, с. 202–209.

лішання, коли „мовчазна” мама констатувала, що Ольга стає жінкою. Коли бринить у тілі зароджене материнство, але юнка ще не вміє його зауважити, а коли дізнається, що та вагітність від іншого, славнозвісного письменника-княнина, то із вражаючою відвертістю зізнається чоловікові-офіцерові, даючи йому розлучення. І, затамувавши біль, знаходить силу сказати рідним: „Дітей на погони не міняю” (новела *Материнський інстинкт*).

У якусь мить, читаючи новелу за новелою, підсвідомо вписуючи її в дискурс новочасних нуртів, жанрових різновидів та тенденцій, окреслюєш, що все тут ніби як про „дітей та чоловіків у моєму житті”... Та то тільки на перший погляд. Насправді ж це тестування сильної статі на відповідність тій жінці, яка пише. Пише без прикрас, бо ж, як у вірші Ліни Костенко *Вирлооке сонце*, „єдина стега мистецтва — правда”.

Авторка новел є відкрита на світ і людей, і пише свою долю від перших віршів, перших шкільних нагород і помилок, — аж до болісних, ніколи не відшкодованих утрат найрідніших людей: доньки, батьків, учителів, друзів. Біль від смерті 45-річної Юлії нестерпний, він відлунує в кількох містичних новелах (*Ангелочок*, *Дороги душі*), які несуть очисну хвилю страждання.

После смерти дочки, она теперь по-другому смотрела на мир, пыталась распознавать знаки, которые подавала ее девочка. Душа, которая так жадно училась всему, вникала глубоко в отношения и чувства, не могла исчезнуть без следа. Теперь они рядом в путешествиях и Ольга показывает Душе дочери страны, которые можно было посетить вместе, но не смогли, не успели. Вот теперь получилось, после...⁶

— ось саме так у новелі *Дороги душі* прокреслюється метафізичний зв'язок рідних душ.

Про помилки й болючі поразки самокритично й чесно написано в новелі *Лавина*. Про розплату за них — у наступній міні-сповіді *Холодна гора* з хронотопом харківських реалій 70-х років ХХ століття. Найчутливішим інструментом експресії від першої новели і до останньої стає мова жіночого серця, гранична щирість і відсутність позерства. Водночас — хочу це особливо підкреслити — росте на силі мотив людської гідності, а цю невіддільну від життя чесноту, особисту і суспільну, мусить боронити кожен із нас до останнього подиху.

Властиво, саме в новелі *Чигирин* віднайдемо реалії часів перебудови, в яких авторці судилося протистояти кривді, в яких її постава і саме її творче слово, імперативне, здетерміноване, але все ж здобуло перемогу. Триптих авторки *Чигиринські дзвони* відіграв свою роль, посприяв, аби рішення про будівництво атомної станції в Чигирині було скасовано.

Страшенно не хотілося б маркувати метафоричну „межу дощу” в книжці, про яку тут мова, але та межа проступає сама, незалежно від волі, ми відчуваємо її в долі авторки: життя в Україні і поза її межами. Новела *Годинник часу* символізує мов би початок нової реальності. Чужої, яка — волею неба і землі

⁶ Н. Замулко-Дюбуше, *Граница дождя*, с. 179.

— має стати своєю. Освоєння її, тієї реальності, відбувається ціною неймовірних психічних та мисленневих зусиль.

Короткий полет времени в 3 часа. Он обозначит конец долгой разлуки. И здание аэропорта, ранее невиданное своей архитектурой из стекла и бетона, ползущих вверх эскалаторов в изогнутой прозрачной трубе. И мужчина, нервно метаящийся за стеклянным разделом между прилетевшими и встречающими.

[...] Строгий мужчина, внимательный, разрываемый изнутри волнением. Молчание, которое закончится в квартире на улице Королевских фонтанов в Париже. [...].

— Все, что я терял в жизни, всегда находил. Ты из моих потерь в прошлом, вернулась!⁷

Але по прибуттю до Франції правдиві випробування були попереду. Відомо ж бо, що в людині стільки Людини, стільки в ній волі. І ніхто не застрахований від втрат, розчарувань і помилок, але — *errando dictimus!* помиляючись, ми навчаємось! А помилки, як відомо, належить виправляти. І ось саме в тому горнілі „*Errata corrigenda!* — помилки належить виправляти” виковується відпорність на біль, зневіру, розпач, відкидаються геть думки про нарікання, скарги, бо ж є оте святе і незрадливе Слово, яке і мучить, і підносить на душі. Виливається в поетичну сповідь, що „мое слово — до людей причастя / Воно для всіх і водночас мое...”⁸.

І то є, правдоподібно, найцікавіша прикмета новел, які оприявнюють, поетапно, крок за кроком, як міцніє віра героїні в свої сили, як приходять певність, творчий ритм, розгортаються крила. Метафізичний вимір (на рівні моєї особистої рецепції) проектує ту креативну енергію в глибину віків, сягаючи до старокіївських джерел. Та ж нам із Наталею не випадково пощастило відвідати „Нашу Колореву” — за якісь 40 кілометрів від Парижа. У французькій землі, в „опацтві Villiers” поблизу „La-Ferte-Alais” поховано королеву Анну, доньку Ярослава Мудрого. У XVII столітті француза Гійома Левассера де Боплана вразили мудрістю, красою, сміливістю, і силою не королеви чи князівни, не панянки і шляхтянки, а звичайні і пересічні дівчата й жінки. Такі, які постають із творів книжок Замулко-Дюбуше. Так, у новелі *Мовчазна (Молчаливая)* слова про маму-трудівницю сприймаються як найвища нагорода українським бджілкам:

Вот в такую молчаливую Елизавету и влюбился отец, когда она в красной косынке, въехала в их село на комбайне. Он пробился в ее помощники, хотя в технике не разбирался, но старался. Бросят Елизавету на подмогу в соседнее село, урожай ведь быстро надо собирать, за неделю, иначе зерно посыплется, или дождь случится, отец ночью спешит на то дальнее поле. Там его возлюбленная сама, ночью ремонтирует уставшую технику. Он фонарь держит, ключи подает. Мазут капает на длинные волосы Елизаветы, она эти слипшиеся пряди без сожаления отрежет-некогда. Страда!⁹

⁷ *Ibidem*, с. 91.

⁸ Н. Замулко-Дюбуше, *Лелеки рідної землі*, с. 109.

⁹ Н. Замулко-Дюбуше, *Граница дождя*, с. 60–61.

З дистансу відстані і часу в ряді новел виразніше вимальовуються силуетки батька й матері, бабці, рідної тітки, подруг, однокласників, одокурників і колег. Ймовірно, донька вдалася більше в свого батька, не є мовчазною, бо ж воістину, „все, чим образили поета, акумулюється в слова”¹⁰... Але Словами, які багато заважили в долі доньки, володів саме батько.

— От одной беды ушли, задурил голову писатель, теперь француз нарисовался, — скажет сердито отец. И мать добавит — не бывать этому, пока я жива! Внучку маленькую никому не отдам!

Лет через 10 после замужества Ольги, писатель, столичный житель на „Волге” появится в гостях. Всколыхнется буря в ее душе, живая значит та любовь запретная. А тут и мать на порог, предупредить, едет к отцу своему в село повидаться. Смутилась Ольга, но нашла как ситуацию выровнять. Гостя своего попросила подвезти мать в село, по дороге ведь. Так и выпроводила их обоих (новела *Мовчазна [Молчаливая]*).

Книжку Наталі Замулко-Дюбуше *Межа дощу (Граница дождя)* можна кваліфікувати і як кордоцентричну сповідь, і як щоденник життя, в якому з висоти лелечого польоту „виспівано” Дні, які стали знаковими. Ця сповідально-дітклива нарація серцем творилася і в Україні, і поза нею. А в якому стані — цю таємницю нам хоча й несповна, а все ж привідкриває вірш *Берег пам'яті*:

Берег пам'яті — там, де любила,
 Де носила
 Під серцем дитя.
 Там,
 Де мами моєї могила,
 Де жила
 Вся родина моя.
 Другий берег — то
 Сріблом по косах.
 І зимою
 В чужому краю.
 Де не підеш
 Уже по росах,
 Відчуваючи землю
 Свою.
 А між тих
 Берегів роздалеких
 Протікає ріка
 Життя
 Носять пошту мою
 Лелеки
 Із минулого у буття¹¹

¹⁰ Л. Костенко, *Вибране*, Київ 1989, с. 542.

¹¹ Н. Замулко-Дюбуше, *Лелеки рідної землі*, с. 114.

То не є проста проблема: чому авторка, як і її героїня Ольга, залишаючись думками й серцем у рідній Прохорівці, назвала себе людиною Всесвіту. Властиво так прозвучало в знятому в Черкасах рік тому її фільмі-інтерв'ю, ролик із фрагментами якого донька Дарина пустила в інтернет у дні прощання з мамою, яка померла у Франції.

Їй судилося писати у Франції, на тій землі і в тій країні, в якій творять світової слави автор і дослідник щоденникового жанру Філіп Лежен, блискучі науковці Даніель Бовуа, П'єр Нора, Де Гофф, Шарт'є, Ебрар, Фабр та ін. Із захопленням стежу за їхніми публікаціями, тішуся появі текстів. Крім французької, окремі з них перекладені і польською¹², і українською¹³. У Франції, де постала Школа Анналів, був реалізований і блискучий п'яти томний проект *Історія приватного життя*¹⁴, останній том якого дає інформацію — властиво до осмислення его-документів межі століть, у цей дискурс вписуються й аналізовані тут твори. Зрештою, як герой Франції загинув похресник Мазепи і фельдмаршал Людовіка XV Григорій Орлик, встигнувши передати Вольте-рові архівні матеріали свого батька, гетьмана-вигнанця Пилипа Орлика. Дослідницька книжка про Григорія Орлика авторства Ірини Дмитришин¹⁵ — завідувачки кафедри українських студій в Інституті Східних Мов і Цивілізацій у Парижі — щойно побачила світ і в Україні.

Творчість Наталі Замулко-Дюбуше — небуденне явище. Вже зараз, пишучи цю скромну розвідку, віднайшла в її мейлях (сварю себе за неувагу до них!) кілька останньо написаних новел. Як наприклад, написану 20 квітня 2020 року *Ненормативні думки*.

Крізь призму приватного життя творчої жінки, що сповідалася у віршах мовою батьків, прозу писала по-російськи, а в праці користувалася французькою, яку досконало вивчила, як свого часу то самотужки зробив гетьман Орлик і був із того гордий! — варто пізнавати вітальність нашого народу. Варто дослідити, відкинувши всі упередження, бодай окремі з-посеред сотень тисяч приватних історій бджілок-трудівниць, які вливають свіжу кров в економіку і культуру, науку і освіту, педагогіку і землеробство на землях Італії, Португалії, Іспанії, Англії, Польщі, Канади, Америки etcetera... Питання не має відповіді: чому все більше „нашого цвіту по всьому світу”?

¹² P. Lejeune, „Drogi zeszyt...”, „drogi ekranie...”, [в:] *O dziennikach osobistych*, перекл. А. Karłowicz, М., Р. Rodakowie, Warszawa 2010, с. 355.

¹³ П. Родак, *Письмо. Книжка. Лектура*, [в:] *Розмови Ле Гоффа. Шарт'є. Ебрар. Фабр. Лежен*, перекл. О. Герасим, Warszawa 2016, с. 333.

¹⁴ Див. дет.: *Historia życia prywatnego. Od I wojny światowej do naszych czasów*, ред. А. Prost, G. Vincent, Wrocław-Warszawa-Kraków 2006, т. 5, с. 775.

¹⁵ І. Дмитришин, *Григорій Орлик або Козацька нація у французькій дипломатії*, Київ 2019, с. 495.

Бібліографія

- Дмитришин, Ірина. 2019. *Григорій Орлик або Козацька нація у французькій дипломатії*. Київ.
- Замулко-Дюбуше, Наталія. 2018. *Граница дождя*. Париж.
- Замулко-Дюбуше, Наталія. 2004. *Лелеки рідної землі*. Черкаси.
- Костенко, Ліна. 1989. *Вибране*. Київ.
- Родак, Павел. 2016. „Письмо. Книжка. Лектура”. В: *Розмови Ле Гоффа. Шартъе. Еббар. Фабр. Лежен*. Перекл. О. Герасим. Warszawa.
- Curtius Ernst, Robert. 1997. *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze*. Kraków.
- Historia życia prywatnego. Od I wojny światowej do naszych czasów*. 2006. Ред. А. Prost, G. Vincent, Перекл. К. Skawina, А. Perchała. Е. Trojańska. Т. 5. Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Lejeune, Philippe. 2010. „Drogi zeszyście...», «drogi ekranie...». В: *O dziennikach osobistych*. Перекл. А. Karpowicz, М., Р. Rodakowie, Warszawa.

Przyjęto do druku/Accepted for publication: 20.08.2021